

Ірина Матяш

«Основною орієнтацією... мусять бути орієнтація українська»

(Протоколи віденської серпневої Наради
послів і голів дипломатичних місій 1920 р.
Джерело з історії української дипломатії)

Народилася в м. Прилуки Чернігівської обл. Закінчила філологічний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Доктор історичних наук, професор, директор Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства. Професор кафедри документальних комунікацій Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Перший заступник голови Спілки архівістів України, член Колегії Державного комітету архівів України, член Національної спілки журналістів України. Головний редактор наукових щорічників «Студії з архівної справи та документознавства», «Пам'ятки», член редколегій українських та зарубіжних періодичних видань. Лауреат Премії НАН України ім. М. Костомарова, галузевої премії ім. В. Веретенникова. Автор майже 300 наукових праць, у тому числі 6 монографій, 5 підручників.

В історії української дипломатії доби Директорії УНР помітним явищем стали наради керівників дипломатичних представництв УНР у зарубіжних країнах. Започаткування в червні—серпні 1919 р. такої форми «організаційно-роз'яснювальної роботи керівництва відомства закордонних справ УНР з главами дипломатичних представництв»¹ зумовлювала низка об'єктивних і суб'єктивних чинників. По-перше, постійні зміни місця перебування Уряду УНР (Вінниця, Проскурів, Рівне, Кам'янець-Подільський) ускладнювали його зв'язок через профільне відомство із зарубіжними дипло-

матичними представництвами, послаблювали контроль за їхньою діяльністю, що своєю чергою позначалося на міжнародному іміджі держави. По-друге, відсутність формального визнання дипломатичних представників УНР країнами їхньої акредитації змушувала урізноманітнювати діяльність (передусім — інформаційну) задля пропаганди української ідеї й зумовлювала потребу спільних консультацій. По-третє, напружена військово-політична ситуація в ряді європейських країн після завершення Першої світової війни не сприяла тісній взаємодії українських посольств і дипломатичних місій, що заважало повноцінному втіленню зовнішньополітичних стосунків УНР. Відтак перші наради послів і голів дипломатичних місій в 1919 р. відбувалися поза межами державної території України радше з необхідності роз'яснення основних напрямів зовнішньої політики, обміну інформацією та посилення контролю за діяльністю українських дипломатичних представництв, ніж з усвідомленого бажання керівництва МЗС УНР запроваджувати нові форми дипломатичної діяльності.

Першу (18—22 червня 1919 р., Відень) й другу (6—14 серпня 1919 р., Карлсбад) наради провів міністр закордонних справ УНР В. Темницький під час свого короткотермінового перебування (з квітня по серпень 1919 р.) на цій високій посаді. Як свідчить лист міністра до голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині М. Галагана, перша нарада була неплановою. Потребу її проведення зумовило перебування у Відні радника Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризькій мирній конференції С. Томашівського². Як відомо, офіційно не запрошена на конференцію делегація УНР прибувала до Парижа з кінця січня по кінець березня 1919 р. й лише одного разу — 21 травня — її представники (Г. Сидоренко, В. Панейко, О. Шульгин, М. Лозинський, Д. Вітовський) взяли участь у засіданні, де розглядалося питання про польсько-українську війну³. Керівника зовнішньополітичної служби УНР передусім цікавило виконання місією свого ключового призначення на цьому важливому міжнародному форумі, яке полягало в домаганні визнання незалежності УНР державами-учасниками конференції, виводу з української території іноземних військ, отримання допомоги в боротьбі з більшовиками. Участь українських дипломатів у обговоренні цих питань надала зібранню статусу наради (пізніше В. Темницький саме так його кваліфікував⁴) й скоригувала порядок денний. У нараді взяли участь диплома-

тичні представники, хто випадково (чи не випадково) опинився у Відні, або чия країна акредитації була територіально найближчою: послы УНР (В. Липинський) та ЗУНР (В. Сингалеви́ч) в Австрії, М. Василько (голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Швейцарії), М. Порш (посол УНР у Німеччині), Д. Левицький (голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Данії). В нараді взяли також участь радники М. Здерковський та А. Жук. Планувався також приїзд із Будапешта М. Галагана, про що повідомив пізніше посла М. Шаповал, але запрошення йому так і не надійшло. Вислухавши повідомлення С. Томашівського про хід Паризької мирної конференції, учасники наради обговорили основні пріоритети зовнішньої політики УНР. Нарада підтвердила незмінність зовнішньополітичного курсу Директорії, основним принципом якого залишалася соборність та державна незалежність усіх українських земель⁵. Вирішальним чинником у «політичній долі України» було визнано успіх української делегації на Паризькій мирній конференції. Менше ніж за рік до третьої наради, яка ухвалила кардинально протилежне рішення з цього питання, перша нарада послів визнала за необхідне позбавитися будь-якої залежності від Польщі. Натомість, як «природний союзник» розглядалися Німеччина, визнавалася потреба тісніших контактів з Угорщиною та Чехо-Словаччиною. Незмінно негативним залишилося й ставлення до «реставрації» Росії, хоч припускалася можливість встановлення дипломатичних відносин з державами, що виникли на уламках імперії.

Брак інформації про нараду змусив М. Галагана звернутися безпосередньо до В. Темницького й 1 липня 1919 р. відбути до Відня «для особистого докладу п. Міністрові про діяльність місії»⁶. Скористалися нагодою перебування міністра у Відні й інші дипломати. Інтерес до віденської зустрічі засвідчив ефективність такої форми роботи в координації діяльності дипломатичних представництв й зумовив потребу ширшого зібрання.

Незабаром В. Темницький зібрав другу Нараду послів і голів дипломатичних місій УНР. Вона відбулася 6—14 серпня 1919 р. у відомому чехословацькому курортному центрі Карлсбаді (нині — Карлові Вари, Чехія) у готелях «Гогенбург» та «Пупп». Представник галицької інтелігенції, колишній член Бойової Управи Українських Січових Стрільців, репрезентант ЗУНР — ЗОУНР в РНМ УНР, В. Темницький звертав особливу увагу на представницький склад з точки зору пропорційності

представників УНР та ЗО УНР. У нараді взяли участь радник при міністрі А. Жук, посол УНР у Німеччині М. Порш, голови надзвичайних дипломатичних місій УНР М. Славінський (у Чехословаччині), А. Яковлів (у Голландії та Бельгії), Д. Левицький (у Данії), К. Лоський (у Швеції та Норвегії), радник місії у Великобританії Я. Олесницький, радник посольства в Австрії В. Полетика, заступник голови місії у Фінляндії М. Залізняк, уповноважений представник державного секретаря ЗО УНР О. Бурачинський, голова місії ЗОУНР у Будапешті Я. Біберович, голова делегації ЗО УНР на Паризькій мирній конференції і державний секретар закордонних справ ЗУНР В. Панейко, голова дипломатичної місії ЗО УНР в Австрії В. Сингалевич. 12 засідань наради було присвячено обговоренню питань організації та координації діяльності дипломатичних представництв, пріоритетів зовнішньої та внутрішньої політики УНР, її позиції в світі. З ключовими доповідями виступили міністр В. Темницький (щодо загальних проблем внутрішньої і зовнішньої політики УНР), радник посольства у Берліні Р. Смаль-Стоцький (про внутрішню політику УНР), член місії УНР на Паризькій мирній конференції В. Панейко (про діяльність делегацій УНР та ЗО УНР на конференції). Доповідь міністра, який вважав становище УНР безнадійним, не залишала підстав для оптимізму. Каменем спотикання стало питання про протиріччя в зовнішній політиці УНР та ЗО УНР. Ситуацію, що склалася, В. Темницький охарактеризував як існування двох «зовнішніх політик». Яскраво ілюструвало її протистояння місій УНР та ЗОУНР у Будапешті. Після приїзду в лютому 1919 р. Надзвичайної дипломатичної місії УНР до столиці Угорщини відбулося формальне об'єднання її з представництвом ЗУНР, що діяло там з грудня 1918 р., але вже на початку травня 1919 р. вони знову відділилися. Резолюція наради орієнтувала на чіткішу координацію діяльності дипломатичних установ. Згідно з рішенням наради, змінювалися також акценти в зовнішній політиці, першочергового значення набували відносини з найближчими сусідами (Польщею, Румунією, Чехословаччиною), Італією та новими державами, що виникли внаслідок розпаду Російської імперії (Естонією, Литвою, Латвією, Грузією)⁷.

Невдовзі після проведення наради В. Темницький залишив посаду, але потреба в проведенні таких зібрань залишалася актуальною. Зокрема, наступну, неофіційну нараду керівників дипломатичних представництв зумовила закритість інформації про

підготовку й підписання Варшавського договору між УНР та Річчю Посполитою. Після появи в пресі наприкінці квітня 1920 р. повідомлень про підготовку Варшавського договору між маршалом Юзефом Пілсудським та Головним отаманом Симоном Петлюрою українські дипломати зібралися в приміщенні Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Відні, щоб з'ясувати підстави правомірності такої інформації. Думки послів щодо угоди були кардинально протилежними. Більшість вважала договір «політично-дипломатичним успіхом», інші вбачали його не вигідність через значні територіальні та економічні поступки Польщі. Як справедливо зазначав Ігор Каменецький, Польща демонструвала в цьому договорі «оригінальне» розуміння «14 пунктів Вільсона»: «В тому договорі, диктованому польським урядом, було в дійсності признане право українського народу на незалежність, але ціною відступлення Польщі ряду територій, які етнографічно були переважно українськими»⁸. Крім того, в тексті договору стверджувалося (п. 9), що у разі непорозумінь з тлумаченням основних положень, лише польський текст слід вважати вірним. Неофіційна нарада ухвалила відрядити К. Мацієвича, О. Шульгина (представників більшості) та М. Галагана (від меншості) до Варшави з метою з'ясування точного змісту договору та майбутнього напрямку політики уряду УНР. Таким чином, квітневу нараду послів, попри відсутність на ній вищого керівництва МЗС УНР, можна вважати черговим зібранням. Водночас слід констатувати, що наступник В. Темницького — А. Лівницький попри ініціативу «знизу» офіційно наради не скликав.

27 травня 1920 р. (наступного дня після призначення нового міністра закордонних справ — А. Ніковського) в німецьких інформаційних виданнях з'явилися повідомлення про заплановану на кінець травня в Берліні конференцію послів і голів дипломатичних місій, «на якій обговорено буде справи що до напрямку ведення закордонної політики в зв'язку з сучасною політичною ситуацією, яку переживає наша держава»⁹. На той час до Берліну вже прибули деякі українські послы: А. Марголін (у Великій Британії), А. Яковлів (у Голландії та Бельгії), Залізняк (у Фінляндії), М. Василько (у Швейцарії), К. Мацієвич (у Румунії). Сподівання на приїзд міністра виявилися марними. Наступна Нарада послів і голів дипломатичних місій УНР відбулася 18—20 серпня 1920 р. у Відні за головуванням нового міністра закордонних справ УНР А. Ніковського, призначеного 25 травня 1920 р. Головна мета зібрання дипломатів полягала в обговорен-

ні нового курсу зовнішньої політики УНР. Своє бачення пріоритетів та завдань українських дипломатичних представництв продемонстрував міністр. У нараді взяли участь міністр фінансів Х. Барановський, посол УНР в Австрії Г. Сидоренко, в. о. голови українського посольства у Німеччині Р. Смаль-Стоцький, голови дипломатичних місій у Швейцарії (М. Василько), Чехословаччині (М. Славінський), Великобританії (А. Марголін), Голландії і Бельгії (А. Яковлів), Греції (М. Левицький), Угорщині (М. Галаган), члени української делегації на Паризькій мирній конференції С. Шелухин та О. Шульгин, колишній посол УНР в Італії Д. Антонович. Ключовим питанням наради стало питання про українсько-польський договір, обговорення якого відбувалося за відсутності секретарів та стенографістів. Після завершення дискусії з цього питання думки учасників зібрання порівняно з висновками, зробленими на неофіційній нараді у Відні, фактично залишилися без змін. Однак більшість учасників наради погодилися з тезою про необхідність зберегти «самостійність» України навіть ціною втрати її «соборності». Слід зазначити, що в той час, коли учасники наради послів дебатували положення українсько-польського договору, з кінця липня Польща вже вела без участі представників УНР мирні переговори з радянською Росією. Другим важливим висновком наради стало твердження про потребу збереження української армії та посилення пропагандистської діяльності дипломатичних представництв як засобу ствердження української ідеї. Відтак в ухвалі наради до головних завдань української дипломатії було віднесено інформаційну діяльність. Бурхливу дискусію викликало питання фінансування діяльності дипломатичних представництв (називалися привласнені окремими дипломатами суми) та скорочення штатів місій. Під час обговорення вперше було порушено питання про запровадження інституту почесних консулів та призначення послів за сумісництвом у двох державах. Розглядалося й питання про створення Національного комітету «для оборони українських інтересів за кордоном». Одностайною була думка учасників наради про «українську орієнтацію» діяльності дипломатичних представництв у складних політичних реаліях того часу.

Виступи учасників нарад з доповідями й хід обговорення зафіксовані в особливому виді організаційно-розпорядчої документації — протоколах. Протоколи нарад послів та голів дипломатичних місій, що відклалися у фондах українських і зарубіжних архівів, є цінним джерелом дослідження розвитку такої органі-

заційної форми дипломатичної діяльності з одного боку й історії дипломатії доби УНР — з другого. Ці документи дають можливість точно з'ясувати місце й дату проведення зібрання, його ініціатора й «самоназву», склад і кількість учасників, зміст обговорюваних питань і ухвал. Джерельна цінність протоколів нарад послів і голів дипломатичних місій УНР 1919—1920 рр. посилюється тим, що вони переважно стенографічні й, попри окремі помилки секретарів і стенографістів, адекватно відображають хід зібрання. Вони дають змогу також простежити поведінку учасників нарад, відтворити основні моменти дискусій, містять важливу (іноді унікальну) інформацію для аналізу й узагальнень.

З огляду на важливе значення протоколів нарад послів і голів дипломатичних місій 1919—1920 рр. актуальним завданням дипломатичного джерелознавства видається їх корпусна публікація. Частково матеріали Наради послів та голів дипломатичних місій УНР у Карлсбаді 6—14 серпня 1919 р. опубліковано Т. Осташко та В. Соловійовою в журналі «Архіви України»¹⁰. Увазі читачів пропонуються тексти протоколів серпневої наради послів і голів дипломатичних місій УНР у Відні, що зберігаються у фонді Міністерства закордонних справ УНР (ф. 3696) в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України. Документи публікуються вперше зі збереженням стилістичних, орфографічних та пунктуаційних особливостей оригіналу та необхідними коментарями.

Протоколи нарад послів і голів дипломатичних місій УНР у Відні 18—20 травня 1920 р.

ПРОТОКОЛ № 1

18 серпня 1920 р.

Присутні на нараді були

А. Ніковський	Міністр Закордонних Справ
Х. Барановський	Міністр Фінансів
Г. Сидоренко	Посол у Відні
Д-р Р. Смаль-Стоцький	В.о. Посла-Радника в Берліні
М. Василько	Голова Місії в Швейцарії
М. Славінський	— " — Чехо-Словаччині
А. Марголін	— " — Англії
А. Яковлів	— " — Голляндії і Бельгії
М. Левицький	— " — Греції

М. Галаган
С. Шелухін
А. Шульгін
Д. Антонович

— ” — Угорщині
Сенатор
Член Паризької Делегації
б. Посол в Італії¹¹

Відкривши наради п. п. Послів і Голов Закордонних Місій Української Народньої Республіки, Міністр Закордонних Справ п. А. Ніковський прочитав свої повноваження від Українського Уряду, що до своєї місії за кордоном до Посольств і Місій, до Членів Директорії Української Народньої Республіки, а також свої уповноваження до ведення політичних і фінансових справ Української Народньої Республіки за кордоном і звернувся до всіх Послів і Голов Місій з привітом від Уряду Української Народньої Республіки.

Після короткого з'ясування стану подій на Україні п. Міністр Закордонних Справ зауважив п. п. Послам і Головам Місій, що перед нами тепер стоїть два основні шляхи: перший, — наша армія являється для нас великою річчю і ця наша армія буде служити основою для відбудови нашої великої України; другий шлях — це якнайширша пропаганда і поширення дипломатичної праці за кордоном для охорони інтересів нашої Української Народньої Республіки.

Що до політичного моменту, то правда, що він є тепер тяжкий для нашої справи через розбиття наших політичних сил і розбиття також дипломатичної закордонної праці, але п. Міністр і приїхав для налагодження тут цієї праці за кордоном і з огляду на це Уряд Української Народньої Республіки звертається до п. п. Послів і Голов Місій оглянутися і розподілити ролі за кордоном так, щоб ми виступали в основі як державна нація — це є загальне бажання нашого Уряду.

Зазначивши ще раз про важке становище наше як там так і тут за кордоном, п. Міністр твердо заявив п. п. Послам, Головам Місій, що ми, не дивлючися на сучасне тяжке становище всеж таки повернемося на Україну. Наш нарід, не дивлючися на своє перебування під Денікіним і большевиками, тепер цілком національно свідомий і сам прагне до самостійної Української Народньої Республіки, яку і відбудує сам, своїми мужицькими руками.

Що до повстанського руху, то п. Міністр зазначив, що цей рух лише руйнує всяку чужу збройну силу, алеж і не будує Держави і що до формування політичного світогляду не може

йти без регулярної армії. При цьому було п. Міністром підкреслено, що за кордоном пробувають тисячі інтелігентних кваліфікованих робітників, які моглиб принести своєю працею багато неоцінимого для відбудови Української Народньої Республіки і які одначе провадять злу працю дискредитації нашої державности.

По питанню договору нашого Уряду з Поляками¹² п. Міністр з'ясував відношення нашого громадянства на Україні до цього договору. Польща являється нашими воротами в Європу і тому, наприклад, Київські громадяни дивляться на цей договір як на один з етапів до відбудови Української Народньої Республіки. При сьому п. Міністр прочитав зборам договір нашого Уряду з Поляками. Були обговорені головні пункти договору.

(підчас читання цього договору і обмірковування його секретарі не були присутні на нараді)

Далі п. Міністр поінформував збори, що селяне дуже коректно відносилися до поляків і без перешкод перепустили польське військо через свою територію. Можлива контррофензива¹³ польська і через те можливий перегляд цього договору на нашу користь. При цьому п. Міністр звернув увагу п. п. Послів і Голов Місій на вироблення тієї політичної програми, яку можнаб тепер прийняти тут за кордоном і в наших політичних інституціях.

Україна, як оказалось, не витримала своєї величини і тому може бути зараз не соборною, а лише самостійною. Такою вона повинна бути. Ми мусимо як найактивніше працювати також і над розбудженням інтересів до У.Н.Р. і у пограничених сусідів — зокрема у Чехо-Словаччини. Але основною орієнтацією під сучасне тяжке становище наше за кордоном, мусить бути орієнтація УКРАЇНСЬКА і колиб стався розділ ролей, то й ми добилися б того, чого добилися інші нації. Всяка ясно визначена «марка» на нас плодить нам в Європі ворогів, які розхоложують і наших друзів.

Що до Балтійської Конференції¹⁴, то п. Міністр в своєму докладі зазначив, що ця Конференція особливої ваги для нашої справи не додасть і тому надії на безпосередню користь від неї не треба чекати. В докладі про бої нашого війська з большевиками і можливість катастрофичного кінця цієї боротьби, то п. Міністр гадає, що військо моглоб пробитися на Україну. Наш Уряд має запевнення від Польського Уряду, що про вида-

чу більшовикам Українського Уряду з боку поляків не має бути речі. П. Міністр припускає що на більшовицькі умови польський Уряд певно не погодиться, переговори будуть зірвані і почнеться контррофензива. До того наша армія не пішла б на положення повстанців і так само не пішла б на розброєння з боку більшовиків. Комбінація походу на Одесу, її заняття й виступу з-відти проти більшовиків є можливою. На Херсонщині є багато повстанців, озброєних селян і німецьких колоністів, яких можна рахувати налічитися до 40 тисяч чоловік. Цей крок мав би успіх колиб було порозуміння з Врангелем, який вже робив заходи коло нашого Уряду і шукав з ним порозуміння. Стратегічна наша умова з Врангелем можлива і тому інформаційного характеру перетрактації з ним ведуться. Самим важним для добровольчої армії було і буде завжди забезпечення тилу і тому Врангель, розуміючи це, робить заходи до порозуміння з нашим Урядом. На разі Врангель горнеться до Донщини і Кубані і радо віддасть Одесу Українцям. Кубань з Чорноморщиною визнає нами незалежною Республікою і зі свого боку вона так само визнає і нас. Цей договір мабуть вже підписаний представниками нашого Уряду і представниками Кубані.

Далі п. Міністр довів до відома п. п. Послів і Голов Місій, що фінансове становище на Україні і тут за кордоном дуже тяжке і надій або виглядів на видобуття грошових засобів майже нема. Нам треба підобратися і тому наші представництва треба скоротити як мога більш, але так щоб робота за кордоном не стала, а навпаки на кошт скорочення персоналу, щоб сама робота щільніш розвинулася.

П. Міністр Закордонних Справ звернув увагу п. п. Послів і Голов Місій на важність цих нарад, постанови яких він буде старатися перевести перед нашим Урядом. З огляду на важність цих нарад п. Міністр і запросить на наради також крім Послів і Голов Місій де-яких інших видатних діячів.

Що до повноважень Членів Директорії У.Н.Р.¹⁵, то такі повноваження були їм дані лише за кордон для біжучої урядової роботи, як для представників Верховної Влади, але не для Верховної Влади. П. Міністру здавалося, що Члени Директорії можуть повернутися до Уряду. Далі п. Міністр звертається до п. п. Послів і Голов Місій за порадою як можна тактично залягодити справу з виступленням Члена Директорії Макаренка в пресі (Боротьба ч. 12). На цім і скінчився доклад Пана Мініс-

тра Закордонних Справ А. Ніковського п. п. Послам і Головам Місій за кордоном, а також і присутнім при цьому діячам.

Пан Міністр Фінансів Барановський запитує п. Міністра що до нашого відношення до большевиків. п. Шульгін цікавиться нашим відношенням і відношенням до нас Англії, Франції і Італії і пропонує перед дебатами вислухати наших представників в цих країнах, а також слід було-б на його думку вислухати наших представників, які були в Спа. П. Міністр Закордонних Справ [на] запит п. Міністра Фінансів відповідає, що наш Уряд безпосереднє переговорів з большевиками не веде. Наш Генеральний Штаб вів й веде в цій справі переговори з Польським штабом і відповіді в справі мирних переговорів з большевиками ми маємо.

Голова Празької Місії М. Славінський запитує п. Міністра Зак[ордонних] С[прав] чи дійсно наш договір з Поляками був їми переведений в життя, але чи він був їми ратифікований. П. Міністр Зак[ордонних] С[прав] на се відповідає, що договір між нами й Поляками формально не є ратифікований, але є підписаний.

П. Голова Швейцарської Місії М. Василько поясняє, що цей договір був в закордонній Комісії і п. Грабський із за него зложив свій мандат.

Голова Празької Місії п. М. Славінський запитує п. Міністра: чи крім цього договору були які зовсім таємні точки, як про це було уміщено в пресі. п. Міністр не підтверджує цього.

п. Голова Місії в Будапешті Галаган запитує: чи не були зроблені п. Міністром Зак[ордонних] С[прав] які кроки до порозуміння з Директорією, які були б наслідки зірвання договору, а також просить поінформувати про заарештовання Поляками нашої Влади в Станіславові. На се п. Міністр Зак[ордонних] С[прав] відповідає, що поведінка Члена Директорії Швеця супроти Уряду є конкретна, щодо Члена Директорії Макаренка, то це останній явно виступає проти Уряду. Його позиції п. Міністр не зрозумів і думав з ним порозумітися, ще після того, як побачив в часописі «Боротьба» ч. 12 його нелюдяльний виступ, то не пішов до нього і в цій справі хотів порадитися з п. п. Послами і Головами Місій. Щодо договору з Поляками, то у Поляків є різні партії, які є проти цього договору і невдачу Пілсудського приписують договору між Українцями і Поляками. В Станіславові Українське населення дуже добре відносилося до нас і це

дало повід Польській Команді в Станиславові надіслати різні доноси на нас до Львовського Польського Військового Уряду. На приказ звідти нас було всіх заарештовано о 2-й год. ночі, тримано де-який час під арештом, а відтак відправлено потягом до Рашова, де нас зараз же випустили з перепросинами. Польською Владою було переведено слідство в справі цього арешту і винних покарано.

Радник Берлінського Посольства Д-р Роман Смаль-Стоцький запитує про галицьку справу. На цей запит п. Міністра відповідає, що саме життя поставило Галицьке питання. Перед Польським Урядом ми поставили такі самі умови, які поставили нам Поляки у нас. Справу адміністраційну прийшлося залишити. Ми бажали від Поляків своєї адміністрації і мирних відносин Поляків до Українців. Справа Галичини не в наших руках, а лише в міжнародніх, бо Польща одержала від Антанти тільки мандат на Галичину.

Сенатор Сергій Шелухін запитує п. міністра відносно чуток про інцидент з прийомом у п. Вітоса — очікування 2 год. і не прийняття наших представників. п. Міністр Зак[ордонних] Справ заперечує цей факт.

п. Голова Льондонської Місії Марголін заявляє, що це наша вина, що Галичина віддана Польщі. На се Міністр відповідає йому, що це цілком не наша вина, а Антанти, яка віддала Галичину Польщі і яка одержала на це мандат.

Радник Посольства в Берліні Д-р Смаль-Стоцький запитує, як стоїть наша урядова політика тепер до договору між Поляками і нами і чи були які переговори при заключенні цього договору з представниками Антанти. На се п. Міністр відповідає, що він не брав участі в заключенні цього договору і тому цих подробиць не знає, але бажає, щоб цей договір наш Уряд зберіг, маючи в ньому велику користь для себе. Далі що Поляками не було економічних умов. З французькими представниками були переговори лише до різних поставчань нашої армії.

Радник Посольства в Берліні Д-р Смаль-Стоцький пропонує помітити ряд точок нарад. п. Міністр Зак[ордонних] Справ пропонує вислухати доклад п. Міністра Фінансів Барановського, яко інформаційну точку. п. п. Посли і Голови Місій на це погоджуються. п. Міністр Фінансів в своїй промові підкреслив, що він обняв пост Міністра Фінансів в дуже тяжкий момент, коли ми тратили свою територію. п. Міністр інформує в справі

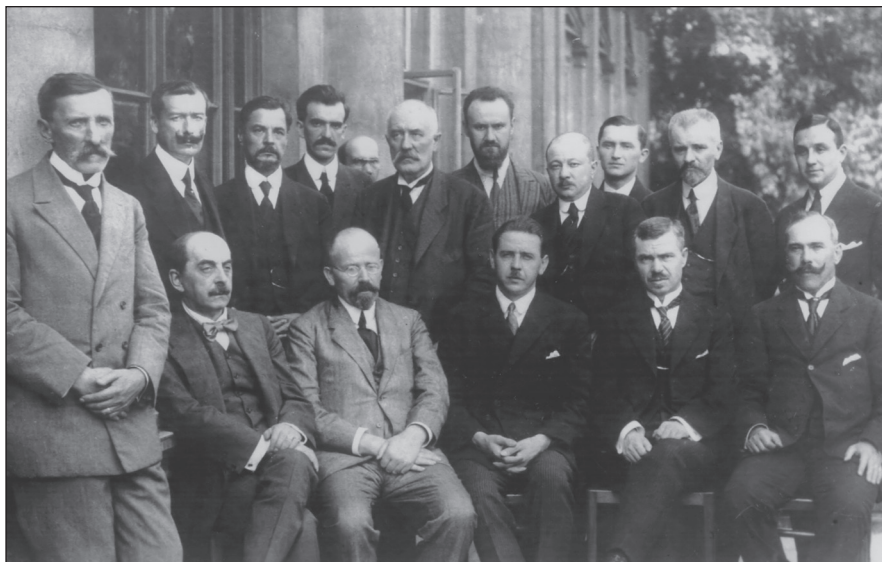
позички в Польщі для нашої армії, про нашу експедицію і друкування українських грошей в Варшаві, про гроші за кордоном: корони й марки і в справі заключення договору б[увшим] міністром Фінансів Мартосом за визволення грошей в Берліні. Що до справи визволення цих грошей, то справа є дуже тяжка, бо Німці не вдоволені заключенням нами договору з Поляками. В справі гривень, надрукованих в Німеччині, то ця справа так само стоїть в тісному зв'язку з визволенням грошей. Великі перешкоди ставить Версальський договір. Щодо грошей в Угорському Банку, то Угорський Уряд частину цих грошей затримав, а з отриманням дальших рат з Банку справа стала на мертвій точці із за бойкоту Угорщини. Справа отримання грошей з Австрійського Банку також тяжка, але цієї справи офіційно перед Австрійським Урядом не порушалося. На разі з сих грошей можна дістати 15 мільонів на друкування наших книжок. Справа грошова української каси в Берліні є зла, бо крім великих претензій нема нічого. Крім цього наложено арешт на наше майно в Німеччині: авто, друкарські машини, літаки. Далі п. Міністр Фінансів поінформував про продаж чаю і що до цього часу ніде не зробилося нічого, але затратилось вже багато. Справу продажі цього чаю доручено п. Голові Швейцарської Місії М. Василькові. З продажем друкарських машин також важко із за загальної кризи в Німеччині. Так що являється повна відсутність грошей за кордоном в сучасний мент. З позичкою так само не удається нічого зробити при сучасній загальній нашій ситуації. На прикінці п. Міністр Фінансів поінформував коротко, що до ревізій п. Супруна і що ця ревізія дала вже матеріал, на підставі якого тепер вже можна притягнути п. Супруна до суду, але п. Міністр хотів вийти з ним до мирного порозуміння, яке розпочав вже перед тим б. Міністр Фінансів Мартос.

Сенатор Сергій Шелухін повідомляє, що п. Супруном був висланий до нашої Місії в Парижі також один фальшивий чек.

п. Голова Швейцарської Місії Василько докладно з'ясував закупно чаю. Помилки зроблені при закупці п. Супруном. На прикінці п. Василько заявив, що надій зараз на продаж цього чаю немає, бо мусіли-б продавати його з втратою грошей.

Щодо справи визволення грошей з Угорщини, то цю акцію п. Голова веде разом з Послом п. Сидоренком. Так само цю справу в Австрії п. Голова веде в порозумінні з Віденсь-

ким Послом п. Сидоренком і просив авдієнції у Австрійського Міністра Закордонних Справ п. Реннера для нашого Міністра З[акордонних] С[прав] п. А. Ніковського і на його думку, справа ця буде полагоджена прихильно. Голова Місії в Голяндії і Бельгії п. Яковлів доводить до відома, що в липні 1919 року п. Сидоренком було покладено в Амстердамський Банк на рахунок Міністерства Закордонних Справ 1.400 гульденів, з яких половина цієї квоти 17/IX взята була п. Супруном на виплат за чай. п. Посол Віденського Посольства Сидоренко з'ясував історію і стан того військового фонду, який знаходиться при Віденському Посольстві. Про витрати, зроблені бувш[им] Міністром Зак[ордонних] С[прав] В. Темницьким¹⁶ на різні Місії за кордоном і передати цього фонду б[увшому] Послові при Віденському Посольстві п. Ліпінському¹⁷. Сей фонд був заснований в такий спосіб: був[ший] Посол у Відні п. Ліпінський дістав літом 1919 року акредитив на 50 мільонів корон, які були асигновані в розпорядження Військового Міністра на закупно військового майна за кордоном. Частина цих грошей виросходувалася і на розпорядження б[увшого] Міністра З[акордонних] С[прав] Темницького, решта цього фонду 26 липня була передана Члену «Дніпросоюза» п. Сербиненку, а це складає 16 мільонів 157 тисяч 206 нештмпельованих корон і 8 000 000 штмпельов[аних] корон. Решта цих грошей була витрачена на купівлю 204 735 амер[иканських] доларів (в розмірі 8 511 632 кор.), — 3000 рум[унських] лей, 273 682 корон і 50 гел. штмп[ельованих], і 65 000 нештмп[ельованих] корон. Ліквідація була переведена б[увшим] Радником Посольства Полетикою в жовтні: 29 100 доларів по курсу 75 корон, 20 000 доларів по курсу — 80 корон і 10 000 доларів по курсу — 82 корони. Директору Загального Департаменту Міністерства Закордонних Справ п. Багриновському було також видано 24 065 доларів і 20 500 доларів також. Таким чином з військового фонду залишилося лише 101 060 доларів, 3000 рум[унських] лей і решта в коронах, які поступили на розхід Посольства. При перебранню Посольства Скарбник Посольства не здав мені всіх тих грошей, а лише передав в січні с[ього] р[оку] 50 000 доларів. Решту доларів Скарбник Біленський перевів до Стокгольму, як він мені говорив. Квота сих доларів виносила 51 060 доларів. Як потім оказалось, Скарбник цих доларів нікуди не переводив, але спекулював іми тут

**Третя нарада послів і голів дипломатичних місій
УНР, 18—22 серпня 1920 р., Відень**

Сидять (зліва направо): Микола Василько — голова дипломатичної місії в Швейцарії, Христофор Барановський — міністр фінансів, Андрій Ніковський — міністр закордонних справ, Григорій Сидоренко — посол УНР у Австрії, Андрій Яковлів — голова дипломатичної місії в Голландії та Бельгії.

Стоять: Модест Левицький — голова дипломатичної місії в Греції, Микола Галаган — голова дипломатичної місії в Угорщині, Сергій Шелухін — член української делегації на Паризькій мирній конференції, Олександр Шульгин — член української делегації на Паризькій мирній конференції, [?], М. Славінський — голова дипломатичної місії в Чехословаччині, Роман Смаль-Стоцький — в. о. Голови українського посольства в Німеччині, Арнольд Марголін — голова дипломатичної місії в Великобританії, [?], Дмитро Антонович — колишній посол УНР в Італії, [?]

у Відні і тримав їх в Банку. В квітні ц[ього] року я поставив ультіматум Скарбникові, щоб він здав ці гроші, але він цього не виконав і покінчив самогубством. Тепер з того всього фонду залишилося на це число лише 12 000 доларів і дрібні квоти, які знаходяться на видатках Посольства. Так само Посол п. Сидоренко поінформував, що на його рахункові в Парижі лежить коло 30 000 франків. Радник Посольства в Берліні Д-р Смаль-Стоцький доводить до відома, що хоча фонди так само були в розпорядженню Посольства, але ті фонди були в розпоряд-

женню лише Посла і через те він за них нічого не знає. Голова Місії в Празі М. Славінський переказує за отриманий фонд на військові нужди в квоті 251 000 корон. Був[ший] Міністр Фінансів Мартос дав право на витрату з цього фонду на потреби Місії і з цього фонду вже нічого не залишилося. Посол у Відні п. Сидоренко поясняє, що гроші з військового фонду видавалися лише позичково. Обстоює розв'язання цього фонду цілковито, бо із за цього фонду Посольство має багато неприємностей. Голова Місії в Празі п. Славінський дає пояснення в справі залишившогося фонду від був[шого] Голови Місії в Лондоні п. Саховського, який розійшовся ще в 1919 році. Міністр Фінансів п. Барановський зазначає, що дійсно з приводу військового фонду вийшло багато непорозумінь. Сам він цим фондом не розпоряджався і не давав жадних розпоряджень. Голова Місії в Будапешті п. Галаган просить поінформувати його як Представника на Угорщині про всі ті операції, або нарядження від нашого Уряду на Угорщині. п. Сенатор Сергій Шелухін доводить до відома, що у Відні є на 20 000 000 корон військового майна. На цім нараду п. Міністр З[акордонних] Справ А. Ніковський закінчив, збори закриті і призначив слідуюче засідання на завтра о ½—12 години.

ПРОТОКОЛ № 2

Продовження нарад 19-го серпня 1920 р. о 12 годині

Присутні були:

А. Ніковський	Міністр Закордонних Справ
К. Барановський	Міністр Фінансів
Г. Сидоренко	Посол в Австрії
Д-р Р. Смаль-Стоцький	Радник Посла в Німеччині
М. Василько	Голова Місії в Швейцарії
А. Марголін	— ” — Англії
М. Славінський	— ” — Чехо-Словаччині
М. Левицький	— ” — Греції
А. Яковлів	— ” — Голяндії і Бельгії
М. Галаган	— ” — Угорщині
С. Шелухін	Сенатор
А. Шульгин	б. Член Паризької Місії
Д. Антонович	б. Голова Місії в Італії

Наради відкрив п. Міністр Закордонних Справ А. Ніковський і пропонував такий порядок наради:

1. Польсько-український договір;
2. Самостійність України і політична акція в зв'язку з нею;
3. Орієнтація;
4. Верховна Влада;
5. Фінанси;
6. Скорочення Місій.

П. А. Шульгин забирає слово до точок нарад і вносить поправки, які приймаються паном Міністром.

Пан Голова Празької Місії М. Славінський коротко інформує про наради Ліги Націй¹⁸.

Пан Міністр З[акордонних] С[прав] просить висловлюватися всіх по суті до точок нарад, позаяк він є досить поінформований відносно політичної ситуації за кордоном з інформації п. п. Послів і Голов Місій і ставить на обговорення першу точку наради: заключення договору в зв'язку з самостійністю України і принципом поки-що «не соборности».

Пан Сенатор Шелухін забирає слово і каже, що через заключення договору з поляками ми нажили за кордоном багато собі ворогів. Наприклад, ті англічани, з якими йому приходилося після заключення цього договору говорити, отверто висловили йому таке: «Ви пішли під покров нашої утриманки і ми тепер не знаємо з ким ми маємо говорити». Крім того в цьому договорі він помітив два неприємні для нас моменти. Перший момент — це невиразність в обґрунтованості нашої державности в договорі і другий момент — це відступлення частини нашої території полякам. Можна також сказати, і про невиразність прав нашого народу на занятих поляками територіях. На його гадку, це договір з поляками не дав нам великого плюсу.

П. Голова Празької Місії додає, що цей договір з поляками відбився недобре особисто на ньому і йому, як представнику Чехо-Словаччини приходится дуже тяжко. Але цей договір зробив для нас дуже багато і один визначний політичний діяч з групи Крамаржа в одній розмові з приводу цього договору заявив, що з нами після заключення цього договору будуть числитися. До цього п. Голова додає, що із внутрішнього боку цей договір дав нам реальний ґрунт для закордонної політики. Після довгої боротьби за існування нашої самостійности — це в перший раз ми знайшли реальний ґрунт для нашої політики. Він погод-

жується з тою гадкою п. Міністра З[акордонних] С[прав], що Балтійська Конференція не дасть для нас реальних наслідків, алеж ця Конференція може до Чорноморської Конференції, яка для нас напевно дасть багато. Він зазначає, ще раз, що цим договором ми в перше напевний ґрунт наших відносин з сусідами і порівнює нашу ситуацію з періода 21/IV і тепер, коли ми маємо регулярну армію і зносини через заключення цього договору. На його гадку, ця боротьба скінчиться так: або більшовизм заляє Європу, або Європа мусить скінчити з більшовизмом. І власне цей договір поставив нас на ясну дорогу, на той бік, який виступає проти більшовизму. Що до нашої суверенности, то старої вже нема і вона тепер переживає кризу, але є суверенність другого порядку: людскість зближує сама суверенність. Далі він витає справу Конституанти, яка розв'язує, на його гадку, нам руки і ми повинні шукати такої суверенности, яка йде іншими шляхами. Союз народів веде до Федерації народів. Повідомляє, що ведуться переговори Румунії з Юго-Славією відносно заснування Антанти Східної Європи.

Голова Місії в Угорщині п. Галаган, розглядаючи договір з поляками і маючи на увазі ті колосальні жертви, які понесені нами і поляками, він не добачає наслідків зреалізування цього договору і що, ані з боку польського, ані з українського не було видно щирости відносно додержання умов цього договору. Після заключення цього договору ми не знайшли підпертя у Франції і тим самим стратили все. Франція тепер вже визнала Юго-Росію, визнала Врангеля, а не Україну. Далі, цей договір з поляками роз'єднав нас з Галичанами, а це є великий провал. Колиб цей договір був конче потрібним, то його треба було зробити з порозуміння з Галичанами, бо тепер до такого порозуміння не можна ніяк дійти. Таке непорозуміння до цього часу ще більш озлобило населення і ще більш заплутало розв'язання галицького питання. Недосягнення у відповідний час, після заключення договору, порозуміння з Францією, нещирість в переведенні цього договору з боку поляків, які не хочуть стати з нами в порозуміння — це є негативні наслідки цього договору. Коли п. Міністр З. С. стоїть і далі на цій позиції відносно договору, то наше становище тяжке, бо ця орієнтація понесла крах. Пан Міністр З[акордонних] С[прав] зазначає, що дійсно цей договір скомпліковує наше становище.

Пан Голова Місії в Лондоні п. Марголін пригадує, що він ще на Україні звернув свою увагу на так званий Чорноморський Союз¹⁹ і що сходини деяких представників Чорноморських держав, як наприклад Грузії і Айзеберджану, відбувається досить часто в Лондоні. Він також буває присутнім на них. Далі він повідомляє, що Німці бажають конче знести зовсім утворені балтійські держави, щоби мати безпосередній доступ до Москви. На його гадку, Чорноморсько-балтійський Союз треба відкинути.

П. Сенатор С. Шелухін інформує відносно Чорноморського Союзу і заявляє, що в Парижі нема тепер у нас зносин з цими представниками після відомого виступу там графа Тишкевича. П. Міністр З[акордонних] С[прав] зазначає, що наше Міністерство З[акордонних] С[прав] має зносини з представниками цього союзу і вони все більш звертають очі на Україну.

П. Міністр Фінансів Х. Барановський стоїть на тій позиції, що заключення договору з поляками є наш вихід зі скрутного становища в якому ми було опинилися, бо іншого виходу не було. Цей договір дав нам Київ, нас визнала Фінляндія, Литва і що наслідки заключення цього договору були для нас дуже добрі також і за кордоном. Німецькі купчі охоче бралися вести товари на Україну, рахуючись після цього договору з нами як з Державою. На його гадку, сучасна політична ситуація так складається, що нам і надалі конче треба залишити за собою цей договір. Договір з Англією майже вже анульований через послідні події і склавшися ситуацію. Цей договір з поляками не міг змінити умов що до Галичини, бо справа Галичини була вже вирішена самою Антантою. Далі п. Міністр Фінансів зазначає, що перспективи з цього договору для нас дуже добрі, бо цей договір висунув нас широко в Європу і тепер є можливим заключати договори з різними державами і вести переговори і тому, на його гадку, наш Уряд не повинен рвати цього договору.

П. А. Шульгин, б[увший] член Паризької Місії²⁰, заявляє, що він був великим скептиком до тої війни, яка розпочалася між нами і поляками проти большевиків. Але, виходючи з реальної ситуації на Україні, нам треба і далі боротися з большевиками. Ми мусили і зараз мусимо шукати чогось розумного і творчого для цієї боротьби, бо всякі повстання руйнують лише творчість, а не будують і тому, навіть для цього тільки, нам був необхідний договір. На його гадку, Польща зможе протримати-

ся ще 3—4 місяці і не буде вже так раптово відступати, а ми за цей час малиб змогу зорганізувати у себе добре військо, яке потім боролося би саме на Україні проти большевиків. Сучасна ситуація в Англії і Франції зробила нам там політичну невдачу, але, поки війна ще продовжується, справа наша ще не вирішена і тому треба зберігти за всяку ціну наше ядро і чекати щасливого моменту в Європі, бо поки наш нарід бореться далі, ми мусимо продовжувати далі і нашу справу. Наша Франція²¹ у Франції не стоїть так зле, як то думають, але правда, що наш договір з поляками не був як слід використуваний в Парижі. Визнання ж Францією Врангеля — це не є ще «неділіма Росія», це лише ядро для організування твердої влади у Росії. Наприкінці пан Шульгин додає, що нам треба і далі продовжувати свою роботу в цьому напрямку і конче треба ясно і твердо стояти цілком на цім договорі.

П. Радник Др. Смаль-Стоцький, який виконує зараз обов'язки Посла в Німеччині, заявляє, що на польсько-український договір можна дивитися ріжно, але ж має бути один великий жаль до нашого уряду, що він своєчасно не повідомив про договір Послів. Цей договір був майже зовсім не використаний ні тут за кордоном ні так само і самим Урядом. Наш Уряд повинен би ширше його виготовити і ввійти в порозуміння з Румунією, Кубаню і Ранштатами. На його гадку, ми і потерпіли лише тому, що не використовували, як слід, цього договору, приставши цілком до антантської політики. Ми мусимо мати Посольство і зручних дипломатів у Франції і там шукати шляхів для нашої справи, а як ні — то стати на радянську платформу і шукати порозуміння з самостійницькими елементами на Україні і взагалі шукати порозуміння з комуністами. Нам нема чого боятися комунізму. Так само на цьому ґрунті стоять і німці, жаліючи, чого вони раніш не входили в переговори з комуністами. Що до Врангеля, то ця справа лише тактики і з ним наш Уряд мусить порозумітися. З огляду на те, що військова інтервенція Антанти проти большевиків, на його думку, неможлива, що він не бачить жадної цілі для ведення польсько-української війни проти большевиків. Ми мусимо також звернути увагу на інтернаціональну силу, на яку мають вплив большевики. Остання орієнтація, яку ми тепер ведемо, викликає в Німеччині до нас ненависть. Німці не раз йому говорили, що вони мусять знищити новоутворені балтійські держави, але що до України, то вони не малиб

нічого, як би війна повстала. Отже, коли ми будемо йти своїм старим шляхом, то тим самим ми стратимо симпатію до себе Англії і Німеччини. Крім того для успішності праці нам конче треба як найскорше упорядкувати наші закордонні справи, бо в останні часи ми маємо за Кордоном багато різних Українських Урядів (як їх можна назвати), а саме: наші комуністи, члени Директорії Макаренко²², Вітик²³ і Західня Область²⁴. Посли мають великий клопіт з цими Урядами і це вимагає негайного полагодження. Треба порозумітися з ними так, щоби за кордоном всіма нами велася лише загальна українська справа. Наш договір з поляками мав в Німеччині також і добрі наслідки відносно нас, бо німці побачили, що ми є сила і через те почали робити з нами формальні договори. П. Смаль-Стоцький цілком стає на англійсько-німецьку лінію, що до нашої політики.

Пан Славінський, голова Місії в Празі, зазначає, що ми майже всі твердимо про визнання Врангеля, алеж в дійсности він ще не є визнаний як уряд цілої Росії і що термін «Юг Росії» не є рівнобіжний з терміном «Україна» і що визнання його прав на Юг Росії ще не є визнання його прав на Україну.

П. М. Левицький, Голова Місії у Греції, дає короткі пояснення що до Чорноморської комбінації і що Греція так само вважає себе приналежною до Чорноморських держав і в Греції ще рік тому назад говорили про можливість чорноморської Федерації. На його гадку, із всіх чорноморських держав будуть міцними Україна і Греція і через те таку Федерацію Греція зустріне безумовно прихильно. В інтересах Греції, як там само і Англія те, щоб Велика Росія не доходила до Чорного моря. На його погляд, Врангеля не треба допускати на Чорноморську нараду, щоб він не знищив нашої акції в Греції. Греки дуже бояться Великої Росії, як так само і більшовиків. Польсько-український договір Греки привітали надзвичайно тепло, побачивши що ми орієнтуємося не на велику Росію, а на Варшаву.

П. А. Яковлів, Голова Місії в Голляндії і Бельгії, зазначає, що голляндська опінія, яка стоїть осторонь від всього, оцінила польсько-український договір по суті що до відношень обох народів і що цей договір дасть добрі наслідки лише тоді, коли польський уряд не буде зачіпати українського демократичного Уряду. Бельгія віднеслася до цього договору лише офіційно. Польща в той час користувалася там великими симпатіями, алеж це скоро минуло, бо більшовики використовували націо-

нальне почуття Бельгійців. В Бельгії є дві течії, так звані антантська і русофільська. Соціялісти перестали писати про Україну після того, як більшовики повели наступ на поляків. Що торкається самого договору то п. Яковлів бачить лише одно: цей договір хоча й підписаний українським і польським урядами, але ж ні одна сторона не додержала цього договору і не було ані одного моменту, коли б польський уряд не ламавби цього договору. Теж саме було і в Спа, де польський уряд не дав доказів визнання цього договору²⁵. Східна Галичина не була прилучена до Польщі сим договором, це прилучення є об'єктом міжнародного становища. Соборність України можна буде здійснити через попереднє визнання малих держав, наприклад: Кубані, і в такий спосіб можна буде перевести справу з Галичиною.

П. гр. Сидоренко, Посол в Австрії зазначає, що польсько-український договір є факт і ми мусимо з цим фактом числитися. Зупинимось над тим, що цей договір дав і що він може нам дати в майбутньому. Саме головне, що він нам дав — це є визнання нашої самостійности. Це є те, за що ми боремося цілий час. На запитання, чи можемо ми надалі використовувати цей договір, я можу відповісти так: наша справа у Франції останніми часами поведена не добре, але, змінивши де що, ми зможемо досягнути ще там багато чого. Наша велика помилка була завжди в тому, що ми завжди орієнтувалися на одну ставку і завжди її програвали. І тепер з промови Послів і Голів Місій я бачу, що більшість голосів за англійсько-німецьку лінію. На мій погляд що коли ми тепер будемо і далі вести одностайну політику, то так само програємо справу, як і до цього часу ми програвали. Правда, можна взяти за головну лінію на Англію і Німеччину, бо я і сам прихильник до цього, але ж конче треба нам працювати також і з Францією. Головною засадою нашої дипломатичної праці мусить бути самостійна Україна. Ми боремося за самостійну Україну, але, на жаль, на нарадах ми чуємо про якусь федерацію. Тоді не варт нам вести далі боротьбу. І не федерація, а лише союз Чорноморських держав мусить бути нашим принципом. Ми мусимо і далі стояти на ґрунті самостійности України і вести далі боротьбу лише за її самостійність.

Після цього п. Міністр З[акордонних] С[прав] зазначив, що наші дебати мусять йти лише в полі критики договора і що з ним тепер треба рахуватися як з фактом. Наше становище прикре і на Україні і тут за кордоном і через те ми можемо ли-

ше говорити про перспективи. Що робити? — це стоїть перед нами і тому будемо ближче підходити до конкретних рішень.

На цьому п. Міністр З[акордонних] С[прав] закрити нараду, скликаючи її на сьогодні о 4 годині.

ПРОТОКОЛ № 3

Продовження нарад 19-го серпня 1920 р. о 4 годині.

Присутні були

А. Ніковський	Міністр Закордонних Справ
К. Барановський	Міністр Фінансів
Г. Сидоренко	Посол в Австрії
Д-р Р. Смаль-Стоцький	Радник Посла в Німеччині
М. Василько	Голова Місії в Швейцарії
А. Марголін	— ” — Англії
М. Славінський	— ” — Чехо-Словаччині
М. Левицький	— ” — Греції
А. Яковлів	— ” — Голандії і Бельгії
М. Галаган	— ” — Угорщині
С. Шелухін	Сенатор
А. Шульгин	б. Член Паризької Місії
Д. Антонович	б. Голова Місії в Італії

О 4-ій годині пополудні п. Міністр Закордонних Справ відкрив продовження сьогоднішніх нарад і дає слово п. Д. Антоновичу, б. Голові Місії в Італії.

П. Антонович каже, що польсько-український договір ми мусили підписати, але мусили також і використувати цей договір як слід. Тепер нам залишається вяснити, що приніс нам цей договір, чи користь, чи шкоду? На його гадку, цей договір можна було використати тут за кордоном далеко ліпше для нашої політики, але треба сказати, що, на жаль, він зовсім не був використаний. Наш Уряд мусить і далі триматися цього договору, далі його виконувати, але так само і використовувати його при новій комбінації сучасної політичної ситуації; для нас очевидно вигідніша нова групування: Англія, Німеччина і Італія і тому наша головна політична праця мусить бути направлена на Берлін, Лондон і Рим.

П. Міністр Фінансів Х. Барановський констатує, що всі стоять на тому ґрунті, що цей договір зробив для нашої справи ба-

гато і на його погляд не визнання нашої самостійності з боку Антанти не так важне для нас тепер, бо взагалі нам з тим визнанням нічого не прийде. Ми мусимо зробити всі важливі заходи для того щоби як найскорше ми мали змогу будувати власну Державу на своїй землі. Він стоїть за негайне порозуміння з Врангелем.

П. Сенатор С. Шелухін заявляє, що ми мусимо домагатися визнання нашої самостійності і надалі всіма нашими силами, бо се дуже важно для нашої політичної успішної роботи, тут за кордоном, коли з нами будуть рахуватися як рівний з рівним. П. Шелухін приводить такий факт: коли ми купили майно в Америці, то мусили його ховати за спиною своїх кооператорів, бо з нами ніхто не хотів рахуватися як з державою. З визнанням самостійності України ми будемо суб'єктом державности, з яким мусять тоді числитися. Він стоїть проти ідеї союзу з Врангелем, бо, коли ми підемо з Врангелем, то буде гірше для нас як з Польщею. Врангель перше не є визнаний, як Уряд. Він мало чим відрізняється від Денікіна, бо оточує себе ворогами самостійності України, які залишилися коло нього після Денікіна. Наш союз з Врангелем — це похоронна контора для української державности.

П. А. Марголін, Голова Місії в Англії зупиняється над справою Чорноморської федерації і, на його думку, участь Греції конче потрібна в цій Конференції. Тепер ми маємо перед собою, каже він, не Антанту, а лише поділ тенденцій: Росія не ділима і Росія роздільна. Сполучені Штати стоять за велику Росію і ставляться до нас гірше інших держав, бо Америка хоче мати цю велику Росію проти Японії. Наша Місія в Америці мало що зробила для нашої справи. Не треба забувати також, що французька політика часто міняється і самі головні мотиви цієї політики — це страх перед Німеччиною і через те французи хотілиб мати проти Німеччини або велику Росію, або велику Польщу. П. Марголін стоїть за політичну лінію — Англія, Німеччина і Італія. Тим більш, що англійський уряд стоїть за Галичину, а нашим обов'язком є також дбати і про судьбу Галичини. Це також йому зазначали і впливові англійці. Коли був заключений договір, то багато англійських часописів дуже прихильно писало про Отамана Петлюру і в той час ми мали багато приятелів у Лондоні. Ниніж у нас там немає жадного ґрунту для наших справ. Все таки українське питання не є цілком

відкинене англійцями і визнання Врангеля Францією нам стає допомогою в Англії для нашої справи. На думку п. Марголіна Німеччина скоро явиться головним чинником на Сході. Керсон обвинувачує графа Тишкевича за польсько-український договір, який нині неприємний для Англії. Англія, Італія і Німеччина схиляються тепер в прихильности до большевиків і отже тим самим становляться проти нас. Тому то нам треба тепер же розпочати відповідну роботу з Німеччиною і зробити також відповідні представлення в тому самому напрямкові в Англії і Італії. Далі п. Марголін доводить до відома, що наш заступник Посла в Італії п. Мазуренко заявив Прем'єру коаліції, що український народ хоче й годиться на совітську владу. Що ж відносно політики Бельгії, то вона проти згоди з большевиками. Наші Місії, а особливо в Парижу, мусять енергійно розпочати свою працю і нам треба з усіма, навіть, і з Врангелем увійти в переговори. Так само нам треба зміцнити агітацію за нашу справу в Італії, Відні, Берліні і Америці. Ліга Націй ставиться до нас і до нашої справи досить добре. Дремонд пропонував подати ноту про визнання України, але потім після згоди з Поляками наша справа погіршила. Політична ситуація, яка сказалася в останні часи, вимагає від нас поділення праці і тому конче потрібно для цієї роботи негайно вислати відповідних людей. Що до акції з большевиками, то треба булоб також надіслати відповідних людей до Англії для переговорів з большевиками. Далі п. Марголін оповідає про своє вражіння зустрічі з Струве в Спа. Ця зустріч зробила на нього неприємне вражіння. Є ще і такі чутки, що коли Врангель обійме побережжя Чорного моря, то російські діячі Мілюков і Струве мають плян віддати його «українцям з Парижу»: Моркотуну і К. На його думку, наш уряд мусить негайно розпочати переговори з Врангелем. Так само ми мусимо негайно поставити на певну височінь наше Посольство в тих державах, які тепер відіграють ролю.

П. Міністр Фінансів Х. Барановський, висловлюючись про значіння визнання держави, зазначає, що для того, щоби правно і міцно стояти за кордоном, треба організувати силу там на місці. Він вважає також необхідним нав'язати переговори з Врангелем і на своїй землі твердо провадити національну справу і відбудову української нації. Нам треба використувати цей час. Зрозуміло, що форми і умови об'єднання з Врангелем залежить тепер від нього, а ні від нас, але коли ми там з'організуємося як

слід і виявим свою реальну силу, то будемо мати можливість вимагати змін на нашу користь. Що торкається переговорів з більшовиками, то ми можемо їх вести лише неофіційно.

М. Славінський, Голова Місії у Празі, звертає увагу на те, що ми завжди говоримо про союз з різними державами, як рівний з рівним, з якоюсь непевністю. На його думку, це є велика наша помилка, бо з нами на таких умовах ніхто не зав'яже жадного союзу. Наші політики мусять пам'ятати про це. Що до позиції на політичну лінію Англо-Німеччини, то він ставиться до цієї лінії і акції дуже обережно, бо Франція не зірве зносин з Англією і через те нам не варто так далеко з тим заходити. Те що нас б'ють є причиною, що так само і договори нас б'ють і це не нас лише одних. Німецький Прем'єр Сімон в розмові з більшовиками заявив їм, що Німці не відмовляються від Берестейського договору, це дуже важне для нас. Ми не можемо робити ні в Лондоні, ні в Парижі чисто закордонної політики, крім чисто інформаційного характеру. Що торкається Чорноморської Федерації, то коли ми будемо мати за собою Грецію, тим самим пізніш придбаємо великого ворога — Турцію, землю і нарід якої захопили зараз Греки. Так само не треба забувати і того, що певно скоро дойде до ревізії мирного договору. На його думку нам треба конче умовитися з Врангелем, щоби захопити в свої руки ці наші землі, на яких він зараз розпоряджається. Нам нема чого так боятися його, бо ми маємо вплив на Кубань, а через Кубань будемо мати свій вплив і на Кавказ. Треба також зговоритися і з Румунією, навіть, через де-які уступки, з'ясувавши їй користь нашого порозуміння. Що до переговорів з більшовиками, то, на його погляд, нам треба категорично поставити над цим крапку. Поки існує сучасна більшовицька влада, то Україна не може бути спокійною, бо їй завжди буде загроза з боку імперіялізму більшовиків. До того треба взяти на увагу, що більшовики до цього часу зовсім не бажали тут за кордоном вступати в які-то не було переговори з нашими різними діячами, хоча з боку цих останніх і були до цього попитки. Через те нам нема чого шукати перемиря з більшовиками. Примирити між собою нашу закордонну еміграцію на його думку, п. Міністру З[акордонних] С[прав] не вдасться. До того часу поки ми не будемо мати власної території і власної влади на ній, поки всі ці емігранти не повернуть назад на Україну, не буде абсолютно способів на це примирення. Утворення національно-

го комітету зі всіх партій, які знаходяться тут за кордоном, так само не можливо, з тих причин, що розклад еміграції зайшов дуже далеко і лише події на Україні можуть дати тут лад. Цей національний комітет, який би виступав як приватна одиниця і вівби українські справи за кордоном, всеж таки мусівби конче стояти в порозумінню з Міністром З[акордонних] С[прав] і з тим Послом, де такий комітет буде утворено.

П. Сенатор С. Шелухін обстоює ще, щоби дефекти нашого договору з поляками були скасовані або виправлені нашим урядом. Не треба забувати того, що Польща має багато ворогів і через це ми цим договором придбали собі ще більше ворогів для нашої справи. Неопублікування своєчасно нашим Урядом цього договору викликало за кордоном багато для нас неприємностей і непорозумінь. Що торкається переговорів з Врангелем, то останній робить до цього заходи лише з огляду на своє безсилля і тому нам треба бути з цим дуже обережними. Нам треба лише обезвредити його на нашій землі, алеж ми мусимо не забувати і того, що він має при собі тих самих ворожих для нас дорадників що і Денікин у свій час. Так що, коли і вести переговори з ним, то це треба робити дуже обережно, бо така спроба і заігрування з елементами, подібними Врангелю, на його гадку, може привести нашу політику до краху. За всеросійські Установчі Збори нам нема чого боротися і через те нам треба уникати таких кроків, бо нам прийшлося би в тому разі розпустити всі наші Посольства і т. и. Далі, коли ми хочемо бути суб'єктом міжнародного права, то тим самим ми мусимо і звертатися лише до суб'єктів цього права і домагатися від них визнання самостійної України. Що торкається останньої політики Франції, то вона в своїй сліпій ненависті до Німеччини сама йде до загибелю. З Америкою нам нема чого рахуватись. Нам треба найширше розвинути таку акцію під лозунгом: «на благо самостійної України».

П. Міністр Закордонних Справ зазначає, що йому здається, що на зборах багато говорять про різні політичні комбінації та лінії. На його погляд наші представники і військо за довгий час своєї боротьби і праці придбали вже такий досвід, що переходячи на ту чи іншу ситуацію, ми завжди знайдемо і спільну мову і акцію для загальної спільної праці. Правда, є різні можливості і різні комбінації, але певно ніхто з нас не ставби на ту комбінацію, про яку тут так багато говоримо. Не забувайте то-

го, що коли нам приходиться пристосуватися до тих чи інших подій, то ми завжди буваємо до цього не-готові. Правда, на нас впливало ще й те, що ми почували себе завжди самотними, але ж ми бачили також і як Франція зверталася до нас з різними пропозиціями. Далі п. Міністр З[акордонних] С[прав] обговорює совітську політику за кордоном і признає, що вона своєю нахабністю і безсоромністю багато чого зробила і мала деякі успіхи. Нашої ж оригінальної української концепції за кордоном не було і це також являється одною з причин наших політичних невдач. Але, коли совітська Республіка хоче нас утопити, то хай не забуває що й ми маємо також спосіб утопити її. Не треба забувати того, що Україна кішить повстанцями. Що торкається обвинувачень за кордоном в погромах на Україні нас і спеціально нашого Отамана п. Петлюру то я можу заявити, що першим погромщиком був не п. Петлюра, а сам Льюїс Джордж і інші йому подібні. Цих погромів Головний Отаман не робив. П. Міністр З[акордонних] С[прав] цілком стоїть за утворення Національного Комітету за кордоном, який би боровся тут за кордоном за українську державність і обстоювавби її інтереси.

Що до не визнання України до цього часу Антантою, то на його погляд, це не має жадного впливу, бо саме головне зараз є те, що ми тепер самі себе визнали. П. Міністр З[акордонних] С[прав] теж стоїть на тому, що польсько-український договір треба переглянути. В справі переговорів з Врангелем і наших до нього відношень п. Міністр З[акордонних] С[прав] заявив, що це дуже трудна для нас річ, бо ми маємо упевнення, що, нарешті, Врангель нападе на нас. І тому ми не можемо ніяким чином перепустити через свою територію Врангеля для засмічення непевними елементами нашої людности, яка вже була раз засмічена через навалу Денікіна. Можна говорити з ним, лише за демаркаційну лінію і в цьому напрямку уже ведуться нашим Урядом переговори з ним. Чи так, чи сяк, а Врангель мусить звернутися до нас, щоби забезпечити тил своєї армії. В цьому і лежить наша сила і Врангель це добре розуміє, шукаючи порозуміння з нами. Що до переговорів з більшовиками, то такі переговори можуть бути ведені, але не офіційно і лише нашими більшовиками, або тими які пристали до них. Що торкається нової лінії і Німеччини, то нашим Есерам варто булоб виїхати туди для певних порозумінь. Торкаючися емігрантів за кордоном, п. Міністр З[акордонних] С[прав] висловив свою думку,

що наша еміграція не може дати великої праці на Україні, бо це здебільшого нездібний до праці елемент. Ми стоїмо тепер на ґрунті самостійности України і через переговори з большевиками ми мусимо обстоювати самостійність України. Це єдина лише відповідь нашого народу, і через те при заключеннях договорів з політиками наша самостійність мусить в тих договорах явно бути зазначена. Те саме було зазначено і в польсько-українському договорі. П. Міністр З[акордонних] С[прав] прочитує при цьому той уступ договору з поляками де зазначено про самостійність України. Таким чином, зазначає п. Міністр про федерацію з Росією не може бути розмови. Що торкається договору з Польщею, то він при всіх його дефектах дав нам стільки, скільки ми за весь час нашої державности не мали. Треба пам'ятати, що Польща і буде далі існувати і що цей союз буде і далі продовжуватися. Далі, торкаючись роботи нашої еміграції за кордоном, п. Міністр заявляє, що найбільшим ворогом для України за кордоном є самі Українці емігранти і наш, як і всякий инший Уряд, не може спокійно дивитися на опозицію різних закордонних груп. Це вбиває українську державність і унеможливорює успішність державної роботи і праці за кордоном. Тому п. Міністр стоїть за утворення такого Комітету, який би міг підтримувати і консолідувати нашу державну працю, стоячи в повному контакті з Урядом. Не має в Європі жадного народу, який би, на думку п. Міністра, відноситься до нас добре, бо самим головним є те, що ми не маємо тепер засобів до оплати. Тепер не може бути і розмови про товарообмін із за зруйнованости комунікації і з других різних причин. Але можу певно сказати, що нарешті ми все таки досягнемо свого і збудуємо свою Україну так, що її будуть поважати всі. Крім того, входячи в контакт і договори з малими державами і утворюючи самостійну Кубань, ми тим самим збільшуємо свою силу. Наприкінці п. Міністр З[акордонних] С[прав] зазначає, що польсько-український договір є фактом, з яким нам треба погодитися і вносить таку формулу: «ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ДОГОВІР Є ФАКТ ПОЗИТИВНИЙ, А ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СОЮЗ Є РІЧ МОЖЛИВА Й ДАЛІ, АЛЕ НЕ ЄДИНА В НАШІМ ДЕРЖАВНІМ СТАНОВИЩУ».

Ця формула приймається одноголосно учасниками нарад.

П. М. Славінський, Голова Празької Місії, з'ясовує ті великі труднощі, які зустрічає наше визнання з боку держав і приво-

дить, як приклад, розмову з американським Послом, який йому дослівно сказав таке: «...не думайте, що вас українців так легко визнати. Вас не 2 мільйони, а вас 30—40 мільйонів. Ви можете з'єднатися чи з Турками чи з кимсь іншим. Ви можете заснувати таку нову велику державу, про яку ми не можемо знати де і з ким вона піде». На цьому п. Міністр Закордонних Справ закриває наради і призначає їх продовження на завтра на 11 годин ранку.

ПРОТОКОЛ № 4

Продовження нарад 20-го серпня 1920 р.

Присутні були:

А. Ніковський	Міністр Закордонних Справ
К. Барановський	Міністр Фінансів
Г. Сидоренко	Посол в Австрії
Д-р Р. Смаль-Стоцький	Радник Посла в Німеччині
М. Василько	Голова Місії в Швейцарії
А. Марголін	— " — Англії
М. Славінський	— " — Чехо-Словаччині
М. Левицький	— " — Греції
А. Яковлів	— " — Голяндії і Бельгії
М. Галаган	— " — Угорщині
С. Шелухін	Сенатор
А. Шульгин	б. член Паризької Місії
Д. Антонович	б. Голова Місії в Італії

На повістці дня справа фінансової Конференції в Брукселі: п. Яковлів, Голова Місії у Голяндії і Бельгії, гадає, що Україна повинна взяти участь в цій Конференції і пропонує подати до цієї Конференції меморіали. Ця Конференція має тим більш значіння для України, що в ній беруть участь не дипломати, а фінансисти, які можуть мати інший погляд на українську справу. В цій справі Яковлів звертався до Посла п. Порша і Міністра п. Мартоса, але жадної відповіді від них не одержав. Пізніше він дістав меморіал, здається від Даскалюка йому були обіцяні також і інші матеріали. До цього меморіалу п. Яковлів додав економічні бюлетені гаагського пресового бюро. Ці бюлетені складаються із статей на окремі теми, напр[иклад] про хліб, цукор, залізо, і мали великий успіх за кордоном. Проект меморіалу написано дуже гарно. П. Яковлів запитує, як

буде представлена Україна на Конференції, яка має відбутися в Брукселі 24-го вересня.

п. Шелухін гадає, що треба використати всі можливі шляхи, щоб взяти достойну участь на цій Конференції.

п. Яковлів, на запитання п. Міністра З[акордонних] С[прав] про те, як він уявляє собі участь України на цій Конференції, каже: треба послати туди не дипломатів, а фінансистів. Найліпше булоб, коли б мали змогу поїхати п. п. Барановський, Тимошенко і Доскалюк, як фаховці, і п. Яковлів, як голова місцевого українського представництва. Один з них повинен мати уповноваження подати меморіал. Видання книжки буде коштувати до 5000 франків. Гр. Тишкевич²⁶ читав цей доклад і казав, що французька мова його тексту не вимагає жадних поправок.

П. Барановський, Міністр Фінансів, гадає, що меморіал має подати Посол. П. Тимошенко може цілком слушно взяти участь в цій Конференції, але Міністру Фінансів не випадає бути на ній присутнім.

П. Міністр Ніковський пропонує в такому разі послати па-на Франкфурта.

П. Міністр Барановський не вважає його добрим фінансистом.

П. Міністр Ніковський думає, що затвердити делегатів на цю Конференцію і відпустити потрібні кошти має Міністерство Закордонних Справ.

Далі підноситься питання про заснування НАЦІОНАЛЬНОГО КОМІТЕТУ для оборони українських інтересів за кордоном.

П. Міністр Ніковський вносить пропозицію заснувати цей Комітет на таких принципових основах: 1. Державні інтереси мусять стоять по-над партійними і Національні по-над класовими; 2. Парляментаризм; 3. Земельна реформа, не передрішаючи питання чи земля повинна перейти до селян без викупу чи за викуп; 4. Національна рівноправність.

П. Міністр не вважає в даний момент можливе входити в ближче обговорення заснування такої групи, а також обговорювати її працю детально.

П. Шелухін вважає дуже потрібним заснування такого Комітету і гадає, що він може бути корективом до крайностей Конгресу і противагою Національному Комітету, який на чолі з Мор-

котуном працює проти України. Але хтось мусить взяти на себе ініціативу заснування цієї організації.

П. Міністр Барановський висловлює свій сумнів відносно персональних переконань членів українського громадянства за кордоном і вважає утворення такого Комітету при допомозі Уряду недоцільним.

П. Міністр Ніковський зауважує, що і за кордоном є люде, які склали іспит національної зрілості і сподівається, що праця цього Комітету викличе повагу і співчуття до нього і дасть можливість ширше розвинути свою діяльність. П. Міністр згоджується, що доручити ініціативу заснування цього Комітету урядовцю є дійсно недоцільним.

П. Посол Славінський признає потребу заснування Комітету, який-би боронив зазначені п. Міністром точки. Цей Комітет може виступати инколи і проти Уряду, коли не проти теперішнього, то може проти майбутнього. Опозиція не є завжди шкодливою. Друга точка першого пункту, по думці п. Посла, буде перешкодою для соціал-демократів вступити до Комітету, але вони можуть працювати і поруч Комітету, не підписуючись під його рішеннями. Де-які групи людности є і проти парламентаризму. Можна вибрати людей згідно з зазначеними пунктами, але не треба робити ті пункти обовязковими. Комітет не може існувати без матеріального підтримання з боку Уряду. Уряд може не сам утворювати Комітет, а звернутися до де-яких громадян і запросити їх зложити цей Комітет. Боятися Комітету урядової марки не має рації і треба звестися відносно нього з Національно-Державним Конгресом, який переслідує спільні цілі.

П. Міністр Ніковський, на увагу п. Шульгіна, що громадський Комітет за кордоном повинен мати гроші, відповідає, що гроші треба брати з представництва і що до цього часу всі акції за кордоном, як «Воля», «Боротьба», «Український Прапор» і т.и., провадяться на державні кошти. Для партійних людей, які захочуть працювати в Комітеті можуть бути певного роду застереження. «Про цю справу» — сказав п. Міністр — я буду говорити в Тарнові і по другому приїзді до Відня повернуся ще до неї». Ініціативу заснування Національного Комітету можна буде доручити і громадським колам.

Накінєць нарад обмірковуються питання про СКОРОЧЕННЯ ПОСОЛЬСТВ.

П. Шелухін каже, що одною з причин призначення великої кількості урядовців до Посольств і Місій було бажання дати молодим людям можливість ознайомитися за кордоном з дипломатичною службою. Але це вийшло на зле: ледви чи десята частина цих урядовців навчилася чому небудь. Переважаюча частина їх марно потратила і час і гроші за кордоном. Не зважаючи на велику кількість урядовців, Посольства не працювали як слід і між ними не було потрібного зв'язку. Посольства витрачали марно без всякого ладу багато грошей. В Паризькій Місії грошове господарство було поставлено дуже зле. Тишкевич брав гроші і не здавав рахунків, тому я і перестав бути скарбником. При від'їзді п. Посол Сидоренко не здав рахунків на 56 000 франків, а Дідушок на 200 000 франків. Між Окуневським і празькою Місією заплуталося 50 000 франків. Взагалі гр. Тишкевич робив шкоду Українській Республіці і не провадив своїєї праці чесно.

П. Міністр Ніковський зауважив, що гр. Тишкевич зробив все, що він міг зробити. Він хоч спромігся нав'язати зносини переважно з аристократичними колами Франції. Донесення п. Шелухіна п. Міністр З[акордонних] С[прав] читав, але там не приведено вичерпуючих підстав і не доведено документально нечесність поступовання Тишкевича.

П. Шелухін: «Я маю документи».

П. Посол Сидоренко заявляє: «Документи відносно 60 000 франків я передав при моїм тимчасовим від'їзді з Парижу самому п. Шелухіну, бо гр. Тишкевич сам не приймав грошових звітів. Решта документів залишилася в Парижі і підлягає здачі».

П. Посол Славінський заявляє відносно зауваження про Окуневського і празьку Місію, що 50 000 франків може і мали якесь відношення до Окуневського, але до празької Місії ніякого.

П. Посол Галаган говорить, що коли вже треба поскорочувати або і скасувати Місії, то треба всеж зважати на те, щоб не втратити тих традицій, які були ці Місії, треба вживати, так мовити, екстенсивного способу представництва і передати функції скасованих Місій сусіднім українським Місіям.

П. Міністр Ніковський гадає, що здобутки українських Місій за кордоном в ніякому разі не можна втрачати. Передавати наше Представництво полякам ми не можемо. Не можна пе-

редавати його і представникам чужих держав, особливо таких функцій українських Місій, як виставлення паспортів, бо на цьому ґрунті можуть виникнути всякого рода надужиття. Український вплив за кордоном треба збільшити поширенням пропаганди. Її треба зорганізувати і розвинути, а еwentуально призначити начальника закордонної пропаганди.

П. Посол М. Левицький вважає, що наші представництва необхідні лише в Румунії, а в інших державах Балкан Місії в крайньому разі можна скасувати.

П. Посол Шульгин пропонує обговорити бюджет Посольств разом. Він стверджує, необхідність українських Місій всюди, де вони існують, але вважає можливим скасувати Місію в Греції, Данії, Голяндії і рахує цілком необхідними Місії в Чехії, Болгарії, Туреччині і Угорщині, не говорючи вже про великі держави. Він вважає можливим сполучення менших Місій з більшими, але неможливим скорочення таких Посольств, як віденське, до 3 або берлінське до 4—5 осіб.

П. Міністр Ніковський каже, що ми не можемо тепер сконстатувати квоту грошей, яка стоїть нам до розпорядимости за кордоном і тому треба йти шляхом тимчасового скорочення Місій і Посольств.

П. Посол Славінський каже, що ми мусимо бути ощадними, але Уряд мусить вишукать нам гроші. Треба розрізняти людей по їх якості, призначати більш здібних до більш відповідальної праці в політиці, а більш бюрократичних до консульського; а там де цієї роботи нема, треба посадити до чужого представництва свого урядовця так, як це німці садили свого урядовця при еспанських посольствах.

П. Радник Смаль-Стоцький каже, що наші представництва треба реорганізувати, зробити менш тяжкими але більш елястичними. Коли зміняється політична ситуація, то й ми мусимо мінятися. Місії треба реорганізувати на основі сфер впливу: перше Франція, Еспанія, Португалія і Бельгія; друге, Німеччина, Голяндія і Північні Держави; третє, Румунія і Балканські держави. Крім того наші представництва треба концентрувати там де є наші приятелі. Треба завести інституцію почесних консулів. Посли в головних державах мусять мати акредітиви і для менших держав. Скорочувати персонал Посольства не можна, бо праці в них збільшується.

П. Посол Марголін звертає увагу на те, що менші держави бувають иноді настроєні вороже проти більших і наші представництва в такому випадку не може бути спільним для таких держав наприклад в Румунії і Греції, або в Польщі і Литві.

П. Міністр Ніковський прочитує циркуляр про скорочення і скасування Місій.

П. Міністр Барановський висловлює побоювання, що скасування Місій може відбитися на долі українців у відповідних державах і пропонує в крайнім разі доручити охорону українських інтересів іншим консулам, але не полякам.

П. Посол Яковлів зазначає, що передача права на видання паспортів неможливо, бо таких паспортів ніхто не буде поважати. Скасування Місій в Голландії і Бельгії зробилоб велику шкоду Україні.

П. Посол Славінський каже про незручність інституції радників і пропонує замість радника мати першого секретаря, а замість аташе — урядовця. Це поліпшить і економічний стан Посольств. П. Посол Галаган вважає неможливим існування лише самого представника Держави без урядовця, зазначаючи, що Посол не може сам провадити канцелярської роботи.

П. Шелухин боронив інституцію радників, але пропонує замінити аташе перекладчиками. Для Румунії і Чехо-Словаччини він вважає, що досить по 4 особи на Посольство, а для Угорщини — 3. В Парижі треба з'єднати місцеву Місію з Міровою Делегацією.

П. Міністр Ніковський зазначає, що Делегації треба творити для кожної спеціальної потреби: Марголін є для Англії, Василько для Німеччини, Тишкевич — для Франції, Саліковський для Національних Держав і для кожної Делегації потрібні свіжі сили.

П. Посол Яковлів стверджує незручність інституції аташе і пропонує замінити їх старшими урядовцями і надати Головам Місій право брати урядовців з вільного найму.

П. Радник Смаль-Стоцький зазначає, що в самім консульським відділі берлінського посольства працює 3 осіб. Радник вважає необхідним посаду радника з огляду на при звичаяння Європи до цієї дипломатичної інституції.

П. Посол Антонович пропонує не устанавлювати штатів а устанавити бюджет і дати Голові права поділити функції пристосовуючись до місцевих умов. Він звертає увагу на особливу важ-

ність парламентаризму в Італії і на необхідність зносин з тамошніми парламентаріями. Він погоджується на консульства в менших державах і звертає увагу на неможливість з'єднання представництв для таких держав як наприклад, Польща і Литва.

П. Шульгин заявляє, що пресове бюро є в певній мірі самостійною організацією і не можна його змішувати з Місією. Делегації не можуть бути постійними. Головою Делегації може бути або — Міністр, або його товариш, але вони мають право і передавати свої повноваження.

П. Посол Яковлів пропонує ввести плату за паспорти в бюджет Посольств.

П. Міністр Барановський звертає увагу на абсурдність обчислення бюджетів Посольств в гривнях, коли вони виплачуються в різних валютах.

П. Посол Сидоренко зазначає, що паризька Делегація є юридична особа рівна іншим Мировим Делегаціям і її треба залишити, як юридичну особу і поставити на її чолі Міністра Закордонних Справ.

П. Посол Славінський каже, що треба українські пресові агентства звязати з іншими європейськими агенціями. Потрібні і пресові органи в межах самих Посольств. Потрібні великі агітаційно-інформаційні бюро.

П. Радник Смаль-Стоцький пропонує поставити пресову службу на пів комерційний ґрунт.

П. Посол Василько підносить заслуги мюнхенського консульства, яке дуже добре провадить консульську роботу, а разом з тим коштує не більш 6000 марок місячно.

П. Міністр Ніковський заявляє, в справі фінансування Місій, що справа видання Україні знаків державної скарбниці стоїть добре і по одержанню цих фондів можна буде з них фінансувати і закордонні представництва. П. Міністр обіцяє просити і Уряд про асигнування якоїсь суми на закордонні Місії.

П. Посол Василько каже, що він дивиться на фінансову справу взагалі досить оптимістично. За який час можна буде дістати гроші, але не раніш першого вересня. А між тим де-які Місії сидять зараз без грошей, як, наприклад, така важна для нас паризька Місія з гр. Тишкевичем на чолі. Він запитує, чи не мігби п. Міністр дістати для цієї Місії якої небудь суми від поляків.

П. Міністр Ніковський пропонує Головам Місій подати негайно проекти скорочення Місій і обрахунки на 2 місяці вперед, висловлюючи при цьому надію, що можна буде дістати якусь суму французьких франків для пропаганди в Європі і для подорожі Міністра.

П. Посол Галаган заявляє про цілковиту неможливість провадити роботу далі без грошей і питає, що він має зробити з урядовцями, яким він не може виплатити утримання. Подібну заяву роблять: п. Славінський і п. Стоцький про Шведську Місію.

П. Міністр Барановський заявляє, що він може виплачувати лише по документам підписаним, п. Міністром Ніковським, бо рахунки Посольств з Міністерством дуже заплутані.

П. Міністр Ніковський з задоволенням констатує, що на Конференції він знайшов щось ліпшого ніж те, чого він міг чекати, судячи по настроях еміграції. Він побачив у Послів спільну платформу і має намір працювати на ній, а це дає йому надію, що закордонна праця може добре налагодитися і добре розвинутися.

На цьому п. Міністр Закордонних Справ оголошує засідання нарад Послів і Голов Закордонних Місій У.Н.Р. закінченими.

С[...]тація промов не точна. Зміст загалом вірно передано (А. Ніковський)

ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 119. — Арк. 1 — 17 зв.

¹ *Матвієнко В. М.* Народи послів і голів дипломатичних місій УНР 1919—1920 // Українська дипломатична енциклопедія: У 2 т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. — К.: Знання України, 2004. — Т. 2. — С. 155.

² ЦДАВО України. — Ф. 3518. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 5 зв.

³ Див.: Нариси з історії дипломатії України / За ред. В. А. Смолія. — К.: Вид. дім «Альтернативи», 2001. — С. 370.

⁴ ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 69. — Арк. 1.

⁵ Див.: *Матвієнко В. М.* Народи послів і голів дипломатичних місій УНР 1919—1920 // Українська дипломатична енциклопедія... — С. 156; *Жук Ю.* Спогади про батька // Політика і час. — 1994. — № 4. — С. 61—62.

⁶ ЦДАВО України. — Ф. 3518. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 5 зв.

⁷ Нариси з історії української дипломатії... — С. 349.

- ⁸ *Каменецький Ігор*. УНР і українська загранична політика між двома світовими війнами // *Український історик*. — 1993. — Ч. 116—119. — Т. 30. — С. 79.
- ⁹ ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 131. — Арк. 1.
- ¹⁰ *Осташко Тетяна, Соловйова Вікторія*. Матеріали нарад голів дипломатичних місій УНР за кордоном як джерело дослідження доби Директорії // *Архіви України*. — 2003. — № 4—6. — С. 88—99.
- ¹¹ Ніковський Андрій Васильович (1885—1942) — український громадсько-політичний і державний діяч, дипломат, публіцист, літературознавець. Випускник Новоросійського університету. Редактор газети «Рада» (1913—1914, з 1918 р. — «Нова рада»), засновник журналу «Основа» (1915). З червня 1917 р. — один з керівників Української партії соціалістів-федералістів. У квітні 1917 р. за партійною квотою УСФП обраний до Української Центральної Ради. Міністр закордонних справ УНР (26 травня 1920 р. — 1922). Голова урядової комісії з вироблення Конституції УНР (з 30 серпня 1920 р.). 1924 р. повернувся в УСРР, очолював Правописно-термінологічну комісію ВУАН. 1929 р. заарештований. Засуджений у справі СВУ до 10 років ув'язнення у Соловецькому концтаборі. Помер у блокадному Ленінграді.
- Барановський Христофор Антонович (1874—1941) — український громадський і політичний діяч. Засновник і директор Союзбанку в Києві (1907—1917). Перший генеральний секретар фінансів Генерального секретаріату Української Центральної Ради (червень—серпень 1917 р.). Міністр фінансів УНР в уряді В. Прокоповича (червень — жовтень 1920 р.). Потому — в еміграції. Помер у Бразилії.
- Сидоренко Григорій Микитович (1874—1924) — український громадсько-політичний і державний діяч, дипломат. Член УЦР, міністр пошт і телеграфів (січень—квітень 1918 р.). За Гетьманату — член президії Всеукраїнського союзу земель. Очолював Надзвичайну дипломатичну делегацію УНР на Паризькій мирній конференції (січень—серпень 1919 р.), звільнений з огляду на відсутність позитивних результатів діяльності місії. Посол УНР у Відні (1919—1920). З 1923 р. — директор бібліотеки Української господарської академії в Подєбрадах. Помер у Празі.
- Смаль-Стоцький Роман Степанович (1893—1969) — український громадсько-політичний діяч, дипломат, науковець. У 1915—1918 рр. — співробітник Союзу визволення України в таборах військовополонених, у 1919—1921 рр. — дипломатичний представник ЗУНР у Німеччині, входив до складу делегації УНР на Генуезьку міжнародну конференцію 1922 р. В 1923 р. — професор Українського вільного університету в Празі. Представляв Державний центр УНР в екзилі в Лондоні (1924—1925) і Варшаві (1926—1939).
- Василько Микола Миколайович, барон (1868—1924) — український громадський і політичний діяч, дипломат. Депутат австрійського парламенту та буковинського союму (1898, 1907, 1911). Випускник Академії Марії Терезії та Чернівецького університету. Обирався сенатором австрійського рейхстагу та Буковинського крайового союму, ініціював створення Вільнодумного союзу послів для вирішення національно-культурних проблем українського населення. Заступник голови президії ЗУНР К. Левицького (1915). Організатор Гуцульсько-Буковинського легіону (1915—1916). Дипломатичний представник ЗУНР—ЗОУНР в Австрії (грудень 1918 р.), посол УНР у Швейцарії з повноваженнями міністра (з липня 1919 р.) та Німеччині (1923—1924).

Славинський Максим Антонович (1868—1945) — громадсько-політичний діяч, публіцист, поет. Випускник Київського університету (1895). Депутат Першої Державної Думи (1905). Редактор часопису «Украинский вестник». Член виконавчого комітету Української національної ради в Петрограді, представник Тимчасового уряду при УЦР. Під час гетьманату П.Скоропадського виконував обов'язки представника українського уряду в Петрограді. За доби Директорії — голова дипломатичної місії в ЧСР, міністр праці (1920). В еміграції займався науково-педагогічною діяльністю. В 1945 р. заарештований радянською військовою контррозвідкою в Празі і вивезений до СРСР, де загинув у в'язниці.

Марголін Арнольд Давидович (1877—1956) — український і єврейський громадсько-політичний діяч, дипломат. Випускник юридичного факультету Університету св. Володимира (1900). Впродовж 1905—1917 рр. очолював Південноросійський відділ Союзу боротьби за досягнення рівних прав євреїв. Член УПСР, з березня 1918 р. — член Генерального Суду. Правник за фахом, брав участь у «справі М. Бейліса» як слідчий та адвокат. За критику влади щодо фабрикування нею цієї справи позбавлений звання адвоката. Після Лютневої революції поновлений у правах адвоката, у червні 1917 р. увійшов до ЦК Трудової народно-соціалістичної партії, згодом перейшов до УПСФ. Товариш міністра закордонних справ в урядах В. Чехівського та С. Остапенка. Член української делегації на переговорах з представниками Антанти в Одесі та Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризькій мирній конференції (1919—1920). Голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Великій Британії, займався підготовкою до вступу УНР до Ліги Націй. З 1922 р. мешкав у США, був членом-кореспондентом УВАН, професором Українського технічного університету у Нью-Йорку.

Яковлів Андрій Іванович (1872—1955) — український громадсько-політичний діяч, учений, юрист. Дійсний член Українського наукового товариства та Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Випускник Київської духовної семінарії. Засновник Товариства українських адвокатів (1917), співзасновник Українського юридичного товариства. Надзвичайний посол УНР в Австро-Угорщині, голова дипломатичної місії УНР у Бельгії та Голландії (1919). Професор (1926—1929), ректор (1930—1931, 1945) Українського вільного університету. Помер у США.

Левицький Модест Пилипович (1866—1932) — український громадсько-політичний діяч, дипломат, лікар. Один із засновників Української радикальної та Української радикально-демократичної партії. За Гетьманату — головний санітарний лікар залізниць Української Держави і директор культурно-освітнього відділу Міністерства шляхів. За доби Директорії — радник, згодом голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Греції. 1921 р. призначений міністром здоров'я екзильного уряду УНР. Згодом викладав в Українській господарській академії в Подєбрадах. Помер у Луцьку.

Галаган Микола Михайлович (1882—1945) — український громадський і політичний діяч, дипломат. Член Української соціал-демократичної партії. Член Центральної Ради. У грудні 1917 — січні 1918 р. — голова делегації Генерального секретаріату УНР на Дон і Кубань, представник УНР при урядах Південно-Східного Союзу, Дону, Закавказзя. У квітні 1918 р. призначений головою Дипломатичної місії до Румунії, у травні — листопаді 1918 р. очо-

лював департамент Міністерства народного здоров'я. Із січня 1919 р. по вересень 1920 р. — голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині. Потому — в еміграції, мешкав у Відні, згодом у Празі, де брав участь у створенні Української господарської академії в Подєбрадах (1922—1925), керував Українським національним музеєм-архівом (1925—1928), головував в Українській громаді в Празі (1929—1938) та в Українському видавничому фонді (1925—1927), викладав природничі дисципліни в Українській реальній гімназії (1926—1928), керував Українським національним об'єднанням (1941—1942). 1945 р. арештований радянською контррозвідкою. Точна дата і місце смерті невідомі.

Шелухин Сергій Павлович (1864—1938) — український громадський і політичний діяч, письменник, юрист. Разом із М. Шаповалом редагував журнал «Українська хата» (1909—1914). Генеральний суддя УНР (1918), входив до складу української делегації на Паризькій мирній конференції. 1921 р. емігрував до Чехо-Словаччини. Викладав право в Українському Вільному Університеті та Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова в Празі. Був деканом правничого факультету УВУ.

Шульгин Олександр Якович (1889—1960) — громадський і політичний діяч, історик, публіцист. Дійсний член НТШ. Чл. ЦК УПСФ. Генеральний секретар міжнаціональних справ (липень 1917 — січень 1918). Член української делегації на переговорах з представниками країн Четверного союзу в Бресті, делегації ЗУНР — ЗО УНР на Паризькій мирній конференції. Голова делегації УНР на 1-й Асамблеї Ліги Націй у Женеві (1920 р.). Голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Парижі (1921). Міністр закордонних справ (1926—1936, 1939—1940, 1945—1946). Голова уряду УНР в екзилі (1939—1940). Засновник і голова Українського академічного товариства в Парижі (1946—1960). Заступник голови НТШ в Європі (з 1952 р.). Помер у Парижі.

Антонович Дмитро Володимирович (1877—1945) — український громадський і політичний діяч, історик мистецтва. Син В. Б. Антоновича. Товариш Голови Української Центральної Ради (березень 1917 р.). Міністр морських справ (1918). За Директорії — міністр мистецтва, голова дипломатичної місії УНР у Римі й Празі. Один із засновників та ректор Українського Вільного Університету. Голова Українського історико-філологічного товариства і директор Музею визвольної боротьби України у Празі (1925—1945).

- ¹² *По питанню договору нашого Уряду з Поляками* — йдеться про Варшавський договір УНР з Річчю Посполитою, складовими якого були Політична конвенція, підписана 21 квітня 1920 р. у Варшаві міністром юстиції та керуючим МЗС УНР А. Лівіцьким і керуючим МЗС Польщі Я. Домбським, а також Військова конвенція, підписана 24 квітня 1920 р. у Варшаві генерал-хорунжим Генерального штабу Армії УНР В. Сінклером, підполковником М. Дідковським та майором Війська Польського В. Славеком і капітаном В. Єндржевичем. Згідно з договором, польський уряд визнавав незалежність УНР та Директорію УНР на чолі з С. Петлюрою як верховну владу. В результаті встановлення нових кордонів (по р. Збруч, вздовж східної межі Рівненського повіту до р. Прип'ять) до Польщі переходила Галичина, Західна Волинь, частина Полісся, Лемківщина, Підляшшя, Посяння, Холмщина. Варшавський договір «Піلسудського—Петлюри» викликав неоднозначну реакцію в Україні і в

Польщі, глава уряду УНР І. Мазепа на знак протесту подав у відставку, проти договору однозначно виступив екзильний уряд ЗУНР.

¹³ Контрофензива (застаріле) — контрнаступ (див. офензива — наступ).

¹⁴ Балтійська конференція — йдеться про 4-ту Балтійську конференцію, що відбувалася в липні 1920 р. у Ризі. Українська делегація в складі О. Саліковського (голова), В. Кедровського (заступник голови), С. Франкфурта, В. Якубовського, О. Лагутенка, М. Добриловського, Л. Задорожного брала в ній участь на рівних правах з представниками інших держав (Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Фінляндії). Конференція ухвалила Політичну конвенцію, підписану членами делегацій 31 серпня 1920 р. Конвенція констатувала взаємне юридичне визнання держав-учасниць, зобов'язувала до мирного врегулювання територіальних конфліктів, передбачала можливість звернення в конфліктних ситуаціях до Ліги Націй та відзначала необхідність вироблення оборонної військової конвенції. Документ не був ратифікований.

¹⁵ Що до повноважень Членів Директорії У.Н.Р. — 15 листопада 1919 р. рішенням спільної наради членів Директорії та уряду УНР членів Директорії А. Макаренка та Ф. Швеця було відряджено для проведення роботи за кордон із наданням права участі в конференціях, укладання міжнародних угод, контролю за діяльністю дипломатичних представництв УНР. Керування справами УНР покладалося на Голову Директорії С. Петлюру. 21 травня 1920 р. повноваження А. Макаренка та Ф. Швеця було скасовано. Обидва залишилися в еміграції.

¹⁶ Темницький Володимир (1879—1938) — український громадсько-політичний діяч. Дипломат, публіцист. Голова ЦК УСДП. На початку Першої світової війни вступив до Легіону українських січових стрільців. 1918 р. обраний до складу УНРади ЗУНР—ЗОУНР. У січні—лютому 1919 р. — заступник міністра закордонних справ УНР в уряді В. Чехівського, у квітні—серпні 1919 р. — міністр закордонних справ УНР в уряді Б. Мартоса. 1922 р. повернувся в Галичину. Був обраний до Ради Львова.

¹⁷ Липинський В'ячеслав Казимирович (1882—1931) — український громадсько-політичний діяч, історик, філософ, дипломат. Ідеолог українського консерватизму. В червні 1917 р. брав участь у створенні Української хліборобсько-демократичної партії. Із червня 1918 р. Посол Української Держави в Австро-Угорщині. Керував посольством і після приходу до влади Директорії (до червня 1919 р.). Після відставки залишився в еміграції, мешкав у Австрії та Німеччині. 1920 р. видав монографію «Україна на переломі. 1657—1659», в якій проаналізував процес створення української державності в XV — на початку XVII ст. Влітку 1920 р. заснував Український союз хліборобів-державників, мета якого полягала у відновленні національної державності у формі гетьманату. Після розпуску партії через ідеологічний конфлікт з П. Скоропадським 1930 р. став одним із засновників Братства українських класократів-монархістів. Помер у санаторії Вінервальд поблизу Відня.

¹⁸ Ліга Націй — перша міжнародна міжурядова організація, створена з метою підтримки миру та безпеки. Створена 10 січня 1920 р. Діяла в міжвоєнний період. До Ліги Націй приймалися союзні держави, які підписали мирні договори; 13 нейтральних держав, що визнали Статут Ліги Націй; будь-які інші незалежні держави, за яких проголосують дві третини членів Асамблеї. Місцем перебування керівних органів було обрано Женеvu. Сесії Генеральної асамб-

леї, до складу якої входили представники всіх держав-членів Ліги Націй, відбувалися щорічно у вересні. В 1920 р. до складу Ліги Націй було прийнято Австрію, Албанію, Болгарію, Коста-Ріку, Люксембург, Фінляндію; 1921 р. — Литву, Латвію, Естонію. Сенат США в березні 1920 р. відмовився від вступу до Ліги Націй та ратифікації Версальського мирного договору. УНР не було офіційно прийнято до Ліги Націй.

¹⁹ Чорноморський союз — військово-політичне об'єднання державних утворень, що виникли на теренах постімперської Росії (УНР, Кубані, Дону, Республіки Горців Північного Кавказу, Азербайджану, Вірменії, Грузії) та Греції, Румунії і Туреччини, створюване з ініціативи керівництва УНР у 1920—1921 рр. для підтримки демократичних режимів та спільної оборони проти більшовицької експансії. Ідея виникла під час Паризької мирної конференції, в ході якої українські дипломати тісно співпрацювали з представниками країн Чорноморського басейну. За результатами наради послів і голів дипломатичних місій УНР у серпні 1920 р. МЗС УНР надіслало голові української делегації на 4-й конференції Балтійських держав О. Саліковському розпорядження про підготовку скликання конференції чорноморських держав. Впродовж 1920—1921 рр. певні заходи було здійснено, але ідея залишилася нереалізованою.

²⁰ Шульгин Олександр Якович (1889—1960) — український громадсько-політичний діяч, історик, публіцист. Перший керівник українського зовнішньополітичного відомства — генеральний секретар міжнаціональних справ за доби Центральної Ради (липень 1917—січень 1918). За доби Гетьманату — посол Української Держави в Болгарії. 1919 р. — член делегації УНР — ЗО УНР на Паризькій мирній конференції. 1920 р. очолив делегацію УНР на 1-й Асамблеї Ліги Націй у Женеві. 1921 р. — голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Парижі. Міністр закордонних справ УНР (1926—1936, 1939—1940, 1945—1946), голова уряду УНР в екзилі (1939—1940), голова Головної Української еміграційної ради (1929—1939). Помер у Парижі.

²¹ Так у тексті, слід читати слово «справа».

²² Макаренко Андрій Гаврилович (1886—1963) — український політичний діяч. Один із організаторів діяльності українських залізниць, голова Спілки залізничників. Директор департаменту в Міністерстві залізниць за доби Української держави. Член Директорії УНР (з 14 листопада 1918 р.). 15 листопада 1919 р. разом із Ф. Швецем його було відряджено за кордон для проведення державної політики, а 21 травня 1920 р. відкликано. У 1920—1930-х рр. мешкав у Чехо-Словаччині та Австрії. Один із організаторів Української Національної Ради за кордоном (1928—1929). Помер у США.

²³ Вітик Семен Гнатович (1875—1937) — український громадсько-політичний діяч, журналіст. З 1892 р. — секретар Русько-української радикальної партії, після розколу в якій став одним із засновників і лідерів Української соціал-демократичної партії, член її ЦК. Депутат австрійського парламенту (1907—1918), член Укрази (1918—1919), голова президії Трудового конгресу України (1919). У березні 1919 р. очолював торговельну місію ЗОУНР до Будапешта. Згодом упродовж 1919—1925 рр. мешкав у Відні, де видавав часопис «Нова громада» (1923—1925). У 1925 р. повернувся до УРСР, де працював у Харкові на керівних посадах у Держвидаві України, Істпарті при

ЦК КП(б)У. Засуджений у справі «Української військової організації» (1933). Страчений 1937 р.

- ²⁴ Західня область. З кінця 1919 р. уряд ЗО УНР проводив незалежну політику через незгоду з положеннями Варшавського договору між УНР та Польщею. Представник ЗО УНР С. Витвицький вийшов зі складу делегації, яка вела переговори щодо підписання договору. На початку 1920 р. уряд ЗО УНР в еміграції та його делегація на Паризькій мирній конференції відновили попередню назву ЗУНР.
- ²⁵ Теж саме було і в Спа, де польський уряд не дав доказів визнання цього договору. Йдеться про засідання Верховної ради Антанти 5—16 липня 1920 р. у Спа (Бельгія), на якому вирішувалися питання про відстрочку виконання німецьким урядом статей Версальського мирного договору, що торкаються скорочення чисельності німецьких збройних сил. На конференції було вирішено розширити військову допомогу Польщі у війні проти РСФСР, вдатися до дипломатичних кроків задля зупинення наступу Червоної Армії. До Варшави було направлено місію представників Великої Британії і Франції для координації допомоги польській армії. Питання про кордони між Польщею і Чехословаччиною було передано на вирішення конференції послів.
- ²⁶ Тишкевич Михайло Станіславович, граф (1857—1930) — український громадсько-політичний діяч, дипломат. Після служби в російській армії (1879—1880) мешкав у родовому маєтку в с. Андрушівка Липовецького повіту Київської губернії, займався меценатством. Після 1909 р. мешкав у Лозанні (Швейцарія), під час Першої світової війни фінансував тижневик «L'Ukraine». В лютому 1919 р. призначений головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР при Римському Престолі. За активну міжнародну діяльність був відзначений папським Великим Хрестом. 22 серпня 1919 р. призначений головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризьку мирну конференцію та головою Дипломатичної місії УНР у Франції. Очолював делегації УНР на конференціях у Сан-Ремо та Спа (1920). У лютому 1921 р. пішов у відставку. Помер у Польщі.